

ADATOK A BUJDOSÓ MAGYAROK KÜZDELMEIHEZ.

A magyarok ügyében, de hozzájárulásuk nélkül, 20 évre kötött vasvári béke mélyen sértette a magyarokat; a béke nemcsak hogy az országra fölötté káros vala, de kiszolgáltatta Magyarországot a töröknek és a császárnak. És ezen időtől kezdve Magyarország versengés tárgya lett a két hatalmasság között. Míg Bethen Gábor és I. Rákóczi György Magyarország szabadságáért is küzdöttek s fényes csatákat vívtak, az ország politikai egyensulya sem ingadozott. De II. Rákóczi György lengyelországi szerencsétlen hadjárata után a viszony megváltozott; a gyorsan következett fejedelmválasztások és változások ügyeibe belevegyült a két hatalmas császár is: a török és az osztrák; mindkettő hatalmát, befolyását s birtokát biztosítani s mind szélesebben kiterjeszteni törekedvén.

Magyarország nem támaszkodhatott többé Erdély segélyére. Apaí nem elegendett Magyarország ügyeibe s meglegedett, sőt megköszönte, ha fejedelemségben nem háborgatták; Lipót kormánya tehát a magyarok alkotmányát csorbítani s polgári és választásos szabadságát, a hol és mikor csak alkalom nyílt rá, megszorítani igyekezett. Ily eljárás természetesen elégtelenséget, békétlenséget idézett elő a magyarok között, elannyira, hogy a magyar ügyek főbb vezető férfiai közül többen a jogfosztó hatalommal való szembe szállásra s az attól való szabadulásra titkon terveket szöttek. Gróf Zrínyi Miklós az író, költő és hadvezér, kit kitűnő tehetségei a többiek között és fölött képesítettek a vezérszerepre, állítólagosan egy vadkan áldozataul esett vadászat alkalmával. A vezetés ekkor Wesselényi Ferencz, a nádor kezébe jutott. Az elégtelenségnek ügyök megbeszélése végett számosan gyűltek össze 1665-ben a trencsényi fürdőben, Rákóczi Ferencz és Zrínyi Ilona

jegyváltások, s egy évvel később Sárospatakon egybekelésök alkalomával. Ez utolsóra Apafit is meghívták, ki Teleki Mihály és Bethlen Miklóssal képviseltette magát s magára vállalta a közvetítést a portánál, ha annak ügyök támogatásáért évenként 60,000 tallért fizetnek. A port. val való érintkezés annyiban volt sikeres, hogy a töröknek tetszett az ajánlat, ám de a vasvári szerződés kötve tartotta kezét. Egyéb akadályok és nehézségek is merültek föl időközben; Wesselényi Ferencz nádor 1667 márczius 28-án meghalt s a titkos vállalat vezetését Zrínyi Péter horvát bán vette át, ki már tovább ment Zrínyi Miklós és Wesselényi Ferencz mérsékelt tervénél: vejét, I. Rákóczi Ferenczet, kit atyja II. Rákóczi György már hét éves korában Erdély fejedelmévé választatott, akarta magyar királyságra juttatni.

II. Rákóczi György özvegye, Báthory Zsófia, ki csak színleg követte eddig is férje vallását, férje halála után visszatért ősi hitére, a kath. vallásra s fiát Rákóczi Ferenczet is oda vitte át; a Rákóczi uradalmakhoz tartozó ref. egyházak és nevelő intézetek Perényi s Loránfy-féle birtokait erőhatalommal elvette, fiával együtt Leopold védelme alá adta magát, a protestánsokat kíméletlenül üldözte, Szathmár és Szabolcs megyét, Kálló és Szathmár várát átadta Leopoldnak, Ecsedre, Patakra, Onód és Tokajra pedig német őrséget vitt be. A bécsi kormány megvolt győződve a felől, hogy Báthory Zsófia és katholizált fia által ellensúlyozhatja, sőt legyőzheti a magyar békétleneket, s hogy Rákóczit még inkább megnyerje s lekötélje, kilátásba helyezte, hogy Apafi megbuktatásával Erdély fejedelmi trónjára segíti. — Más oldalról megint Apafival kaczerkodott, s így kétszínű szerepet játszott. Tudta ugyanis, hogy a békétlenek figyelme Erdély felé irányúl s Apafitól vár támogatást; ezért kedvező — szóbeli — ígéretek tett Apafinak; nevezetesen: hogy a török terjeszkedése ellen biztosítja, a protestánsok sérelmeit orvosolja, elvett diplomáikat visszaadja stb. E kétszínű politikája az osztrák kormánynak nem maradt titokban Apafi előtt sem, sőt okul szolgált, hogy annál nagyobb buzgalommal karolja fel a békétlenek ügyet s követei, Baló László, Inczédi Péter, Nemes János egymásután jöttek-mentek a portára és Kréta szigetére a nagyvezírhez, ki akkor ott hadakozott. — Mindezen eljárások viszont tudomására jutottak a bécsi udvarnak:

követei a megvesztegetett török tolmácsoktól megtudták a portán történeteket s megvitték Bécsbe.

A bécsi kormány tehát annál nagyobb erélyt fejtett ki a magyarok üldözésében, míg végre Rákóczi Ferencz sem fojthatta el lelkében végleg azon gondolatot, szívében azon érzést, hogy ő magyarnak született, hogy magyar főúr és épen fejedelem fia, hogy protestáns vallásban született, neveltetett és ezen honfitársai s volt hitsorsosi tüzzel vassal üldöztetnek, polgári és vallás szabadságaik és jogaik védelmezése miatt, melyeknek megtartásáért elődei, I. Rákóczi György s Bethlen Gábor, annyi véres háborút folytattak.

A koczka csakhamar el volt vetve: 1669-ben fölhívására fegyvert ragadtak elégtelen honfiai. Midőn pedig a hadi szerencse fegyvereiknek mind a déli mind az éjszaki vidékeken kevésbbé kedvezett, Erdély felé vonultak s itt a Szilágyságban s egyes főbb urak és birtokosok udvaraikban vonták meg magokat. Itt tartották összejöveteleiket, készítették terveiket, s intézték ügyeiket, járatták követeiket Apafihoz, a portára s mindenfelé, a hol csak elnyomott ügyök támogatására a reménynek bármi kis sugara volt észlelhető. És mind ezen, hazájokból kiűzött, lelki és testi szabadságukért fegyvert fogott hazafiak «Bujdosó Magyarok»-nak vagy csak röviden «Bujdosók»-nak nevezték magokat. Szenvedésteljes küzdelmök 20 évig tartott. Vezéreik voltak: előbb Teleki Mihály, majd Wesselényi Pál, majd pedig Tököly Imre. Ámde a bujdosók gyakran egymás között is egyenetlenkedtek s a szerint választották egyiket vagy másikat vezéröknek. Leveleik, melyeket egymásnak, Apafinak, vezéreiknek s másoknak is írtak, a gróf Teleki nemzetség közös levéltárában őriztetnek, s innen másolta le a Történelmi Társulat bizottsága s adta ki Deák Farkas szerkesztése alatt. Az alább közlendők a kiadottak pótlékát képezik, s azokat kiegészítik.

*I. Teleki Mihály felhívása Szathmár, Bereg és Ugocsa megyékhez, hogy testi és lelki szabadságok védelmezésére fogjanak fegyvert.
1672 szept. 16. Sárköz.*

Zrínyi Péter, Nádasdi, Frangepán és Tattenbach lefejezésök után (1671 ápril 30) pártjok tagjai menekültek a merre és a mint

lehetett. Egyrészők Erdélybe vonult s itt talált menedéket s innen tett kísérleteket több ízben a polgári és vallásszabadság elnyomói ellen, segítve néha nyíltan, máskor titkon Apafi fejedelemtől s a fényes portától is.

1672. A török Lengyelország ellen ment haddal s hogy Leopold császárt elvonja a lengyelektől és hadseregét Magyarországon lekösse és foglalkoztassa : szabad kezet engedett a menekült vagy bujdosó magyaroknak, síkra szállani a német hadakkal, melyek akadály nélkül üldözték, pusztították a magyarokat, dulták, rabolták javaikat, foglalták el a protestánsok templomait. Az erdélyi rendek egy része tartózkodó volt; nem tartá tanácsosnak a menekültek ügyébe avatkozni. Apafit, a protestáns fejedelmet, a protestánsok üldözése s e mellett Bethlen Gábor és I. Rákóczi György fejedelmi elődeinek a vallásszabadságért folytatott háborúik s fényes diadalaik buzdították, sarkalták hasonló cselekvésre, hogy méltó utódjok legyen azoknak Erdély fejedelmi székén. — Ily viszonyok között tehát czélszerűnek tartá nyíltan semleges szerepet vinni, titkon azonban segíteni a bujdosókat. — Ezek Tordán szervezkedtek s augusztus hó utónapjain Kende Gábor, Szepesi Pál, Szuhai Mátyás és Petróczy István vezetésök alatt Máramaros megyéből mintegy nyolczszázan, kevés török segítséggel ellent állottak a Debreczent fenyegető Spankaunak, s rövid idő alatt 15,000-re szaporodott sergök; Spankaut visszaverték a Tiszán túl.

Ekkor Teleki Mihály is meg levén nyerve az ügynek, fölbátorodva a bujdosók szerencséjén, Kővár vidékéről Wesselényi Pál, Forgács Miklós és Gyulafi Lászlóval 500 gyalog és 700 lovassal bemegy Szathmár megyébe ¹⁾ s szeptember 16-án kiadja a következő fegyverre szólító kiáltványt :

¹⁾ Szept. 15-én tudatja Apafival, hogy holnap indul, «mert Nagod előbbi parancsolatjára nézve az hadaktól kényszergettvén, hittel kellett magamat köteleznem, hogy holnap megindulok, már csak lehetetlenség elmulatnom». (Erdélyi országgyűlési emlékek XV. kötet 295. lap).

Illustrissimi, reverendiss. Admodum reverendi, Spectabiles, Magnifici Generosi Egregii et Nobiles, Prudentes idem ac Circumspecti Dni, Dni, Fratres et amici, mihi Colendissimi. Servitorum meorum paratissimam commendationem.

Hogy az úr Isten Nagyságtokat s kegyelmeteket virágzó hosszú élettel boldogítsa és velünk együtt örvendetesb boldog napokra virassza, szívből kívánom.

Nyilván lehet Nsgtok s kglmetek előtt, hogy a régi jó hírrel-névvél tündöklő és szép szabadsággal fénlő Magyar Nemzetet a felséges Úr Isten, az ő Nagy büneiért, az ő tulajdon királyátul, a kitül oltalmat kell vala várni, az ő hűségiért minemű Nagy lelki és testi szabadságtalanságra juttatta. Mely Isten és király hiti ellen való cselekedeti és hallatlan oppressiója az Isten eleiben felhatván, szentséges szemei tovább nem nézhették, hanem azt a boldog órát megengedte érni, hogy a megkeseredett és teljességgel elnyomtatott Magyar nemzet mindenek felett az Isten dicsősége és a maga nagy szabadságtalanságának helyében való állíttatása végett méltán kikelhetett, a mint hogy immár, úgy tudom, Nsgtok s s kglmetek atyjafiai feles számu magyar hadakkal eddig Kassa felé is közelítették, ki is elhitem, Nsgtoknak kglmeteknek tudára vagyom.

Mivel azért én is mellettem lévő magyarországi uri és fő rendekkel együtt és számos szép hadakkal ide (Sárköz, Szathmár megyében) Nsgtokat és kglmeteket per praesentes tempestive akarám requirálnom és mint Nsgtoknak, kglmeteknek javát kívánó szolgáljok, szeretettel is kérném, látván édes hazájának és nemzetének ily szörnyű szabadságtalanságát és oppressióját, régi boldog emlékezetű eleinek dícséretes példáját maga szeme eleiben terjesztvén, minden idegen veledéseket és tartóztató gondolatokat félre tevén, mihelt ezen requisitiomat veszi, minden késedelem nélkül (hogy annyival is inkább hazánk szolgálatjában Nsgtokkal s kglmetekkel együtt) minden hadi apparatusival valahol léteimet több igaz magyarokkal lenni hallja, mellém júni el ne mulassa.

Assecurálván minden rendeket, bono fide christiana, hogy mi közönségesen nem valamely religionak üldözésére, avagy privata injurianak vindicalására igyekezzünk, hanem mindenek felett

a felséges Isten dicsősége és a megnyomorodott szegény magyar haza szabadságának helyben állítása végett költünk ki.

Egyéb aránt mi a felül említett magyar atyafiakkal együtt mind Isten s mind világ előtt protestálunk, ha ki Nsgtok s kglmetek közül ezen requisitiomat posthabeálja és hazája romlását tovább is hivakodó szemmel akarná nézni, mellénk nem jő, ha kik olyaténok találkoznak (melyet mi mindazáltal nem remélünk) ha mi történik magokon és javokon, magoknak tulajdoníthatják; mert a mennyire immár Isten dolgainkat ingyen való kegyelméből juttatta, vagy mellénk jünek a haza szabadítására (kivel késni nem is lehet, vagy ellenünk lesznek. Éltesse Isten Nsgtokat s kglmeteket jó egészségben és előbbi szép szabadságát velünk együtt adja meg.

Datum Sárköz die 18 mensis septembris anno 1672.

Prætitularum Dominationum Vestrarum

Servitor Paratissimus.

Michæl Teleki mpr.

Kívül cím: Illustrissimis, Reverendissimis, admodum reverendis, Spectabilibus, Magnificis, Generosis, Egregiis et nobilibus, prudentibus item ac circumspectis Dnis, Dnis N. N. Supremis et Vice Comitibus Judicibus et Juratis assessoribus, toti denique Universitati Dnorum Magnatum et Nobilium Incliti Comitatus Szatmár etc. Dnis. Dnis Fratribus et Amicis, mihi colendissimis observandissimis.

Eredetije a Teleki levéltárban 870a sz.

Ezen felhívásnak csekély eredménye lehetett, mert pár nappal azután, szeptember 20-án, a szathmári német őrség Lowen alparancsnok vezetése alatt megtámadta a Vasvárba huzódott s ott segélytváró Telekit, sergét szétverte s maga Teleki is «fél saruját a mocsárban hagyva szaladott el». Kétezer gyalogja maradt a csatatéren.

Báró Kob német generális november 27-én (1672) Tothfaluból ir Apafinak s keserűen panaszolja, hogy Teleki betört a császár birtokába s a törvény és királya ellen lázítja a népet s megküldi mellékletben a Teleki főntebbi felhívását is a megyékhez.

1673. jul. 6-án Kassáról ir Apafi fejedelemnek újból Kob

generális s kéri, hogy a jó szomszédság fentartása végett, bocsátassa szabadságon a Kővárban fogva tartott nagybányai aranyművest, ki üzleti ügyben Erdélybe jött s itt mint gyanús ember elfogatott s elzárattott; továbbá a szathmári német őrséghez tartozó azon elfogott magyarokat is, kiket a somlyói kapitány letartóztatott s fogóságban tart.

1674 február 4. Szentpéter. Teleki Mihály a fejedelem rendeléséből ír Forgács Miklós, Szuhai Mátyás, Ilosvai Péter, Baranyai Gáspár, Bighe György, Csernel Pál, Bay Mihály és több Máramarosban levő menekülteknek, hogy Apafi fejedelem hire és engedélye nélkül ki és be ne járjanak az országba, s ha ezt nem teljesítik, feleségestől, gyermekestől kimenjenek az országból.

1674 márczius 24. Apafi fejedelem írja Telekinek: Úgy látjuk, ha Isten rajtunk nem könyörül, keresztyén vallásunkat teljességgel el akarják fogyni, melyet Isten távoztasson. A mi a lengyelek dolgát illeti, az köztük való egyenetlenség hamar nagy romlásokra fog lenni, kiváltképpen senki nem lévén köztök hadakozáshoz tanult ember; ha Szobieczkivel sem alkusznak, semmi jó kimeneteletét dolgoknak nem remélhetni.

Ugyanezen hó 29-én ezt írja Apafi Telekinek: Nekünk ugy hozták a portáról, a muszka a kozákokat, kik behódoltak a törökhöz, elrontotta és egy néhány városokat felvervén, magához hódoltatta, a hetmant is Tscherinben szorították. Vannak nyolczvan ezeren, kik a lengyellel akarják magokat conjungálni s ugy meg harezolni a törökkel a Neszternél.

Ápril 8-án. Komaniból értesíti Telekit a fejedelem, hogy Ivaniczki lengyel követet várja s ha megérkezik, szívesen látja Mind a fővezérhez s mind pedig a portára követeket küldött; a fő követet pedig 15, 16-ka körül akarja tisztességes ajándékkal a fővezérhez és több portán levő nagy rendekhez expediálni.

Ápril 17-én Fogarasból ír Telekinek: Szomoruan értette a patereknek Nagybányára való bevitelét, ugy azt is, hogy feles német praesidiumot is akarnak bevinni, de hogy azok bevitelének és a persecutionnak is ellene állhassunk, abban módunk nincsen, az (Nagybánya) német császár földén lévén. Most valamit akarnak, mindent elkövethetnek, melyben mind nekünk s mind nekik (a bányai protestansoknak) szegényeknek Istentől s az időtől kell vár-

nunk; eddig is, ha szabadságunkban állott volna megsegítésök, el nem mulattuk volna, de nem tehetünk róla. Keglméd is azért alkalmaztassa úgy magát, hogy a két részről való pacificatiónak punctumi ellen való dologban magát ne elegyítse.»

Azon erdélyi tekintélyes és befolyásos tanácsurak, kik eddig ellenezték a bujdosó magyarok ügyébe avatkozást, Bánffi Dénes tragikus esete és Béli Pál bukása után fő és vezér nélkül maradtak s így Apafi és Teleki nem levén gátolva és akadályozva, kívülről is nyiltabban fölléphettek a bujdosók ügye támogatására.

Erről azonban szükségesnek tartotta Teleki értesíteni mind a tanácsurakat mind az ország rendeit, s kikérni támogatásukat s biztosításukat mind maga, mind családjá számára s biztosítván egyszersmind a maga részéről is, hogy ellenök s a haza jóléte ellen semmit sem fog tenni. Minő zavar és forrongás volt ekkor Erdélyben a rendek egyenetlensége és egymással való ellenségeskedése miatt, mutatja Teleki két levele s Bethlen Miklósnak a Teleki leveleire adott válasza, melyek itt következnek.

Teleki Mihály két levele a tanácsurakhoz és az országhoz. 1678. marc. ápril.

II.

Mint bizodalmas uraimnak ajánlom Nagtökk s kglmetekk köteles szolgálatomat!

Az sokféle szomorú eseteknek, szívbágyasztó boldogtalankodásoknak és az mi keservesebb, az lelki szabadságtalanságnak terhes igája alatt már régtől fogvást siralmasan nyögő Magyar haza s nemzet sorsának megörvoslésában, mint hogy az mi jó kglis urunkkal Fejedelmünkkel ő Nagával sokat fáradozott, munkálkodott Nagtok klték, s miben legyenek azon dolgok, jól tudja.

Hogy az mi kglis urunk ő Naga már régtől fogva egynehány ízben ki akart engemet Nagtok, klték jó tetszéséből is az bujdosó Magyarok köriben küldeni, sőt kénszerite is az kimenetelre és mikor, mi okokra nézve kellett az dolgoknak haladni: azoknak hosszas előszámlálásával nem szükség Nagtokat, kglteket terhelnem.

Mostan immár annyira jutván ennek az sok reméltelenségek

között létező Nemzetnek, keresztyén vallásunknak dolga, hogyha klmes urunk Fejedelmünk méltóságos nevezeti s kezei alól kiesik, magának hagyatik, ezennel minden jó lelkeket méltán irtóztatható extremitásokra s veszedelmes confusiókban kényszerítettik bocsátkozni és (adja Isten ennek az hazának is ne nagy gonoszával) siralmasan ereszkedni: kikre s egyéb okokra nézve lelkeim ismeretitől meggyőzöttetvén kellett magamat az kimenetelre resolválnom, *üdvösségesebbnek tartván* ily keresztyén ügy mellett meghalnom, mintsem valamelyik pusztá házámnál agyon verettetnem.

Kérem azért az nagy Isten nevére és lelke üdvösségére kényszeritem Nagtokat, kltéket, Istenéhez, vallásához, Nemzetéhez való kötelességét előtte viselvén, meggondolván azt is, hogy mások ¹⁾ Isten, urok s hazájok ellen való dolgokban is mely gyorsak és serények legyenek, megnyugtathatván részemről elméjét, Istenemhez, Uramhoz, hazámhoz, Nagtokhoz, kltékhez való igaz kötelességemben (mely iránt is erős reversalisomat küldöttem ő Naga kezéhez, melyben az hazát is bizonyossá töttem hűségemről jó lélek szerint). Vegyenek mindenek ellen való oltalmokban mind magamat méltatlan személyemben, kiváltképpen pedig szerelmesimet s hozzám tartozóimat, ne engedjenek kárral, boszúsággal, becselenséggel illetni.

Én most is ezen írásomban is azon tiszta lelkiismerettel assecurálom Nagtokat, kegtekét, azon igaz és hűséges szolgájának fog mindenekben tapasztalni jó kglmes Uram, édes hazám, magok részekről is mind fejenként kiki Nagtok, kgltek között, *ellenkező ok nem adatván*. Emlékezzék meg kérem mind közönségesen mind magánosan való sokszori szép assecuratioiról, biztatásiról és discursusáról az többi között, nem hogy egy ember, de sokak személyét is méltó volna ilyen keresztyén igaz igyben, az szomszéd égő háza tűzének megoltásában fel lenni s minthogy láthatja tökéletes szívvel való indulatomat: legyenek keresztyén segedim, promotórim, jó keglmes uram. Hazám, mindenekelőtt bizony így várhatja magára, szerelmesire Istene áldását, dolgainak boldogíttatását, az

¹⁾ Béli Pál, Csiki László, Paskó Kristóf, Domokos Tamás, Belényi Zsigmond, Apor Lázár, Kálnoki Bálint, ezek voltak akkor a Portán Teleki s Apafi megbuktatása végett.

minthogy teljes reménséggel is vagyok Nagtok, klték hozzám való keresztyén affectiojában mind méltatlan személyem, szerelmesim s mind az előttem álló igaz ügy iránt. Ez végre hogy az ur Isten Nagtokat, keglteket édes hazájában szerelmesi között szép csendességben, békességben és jó egészségben megtartsa s minden dolgokban boldogítsa, tökéletes szívvel kívánom. Kővár, 21 martii 1678.

Nagtok, klték

köteles szolgálja

Teleki Mihály.

Kívül czím: Az mi kglmes urunk, az Méltóságos Erdélyi Fejedelem ő Naga Méltóságos Tanács ur Hiveinek közönségesen etc. nekem bizodalmas jóakaró Uraimnak ő Nagoknak, ő kglmeknek adassék.

III.

Ajánlom Nagtoknak s kgltekk alázasatos és köteles szolgálomat!

Kétségkívül kell hinnem némelyekk Nagtok kgltek közzül mind esufos dognak, mind az én ítíltetésemre és kárhoztatásomra elégséges oknak láttassék mostani szándékom és igyekeztem, minthogy ez mostani mostoha világ szerint igen közönseges, hogy akármely jó végekre le határozott, ámbár megesmert indulatok is magokban mindenkor ellenkező értelmeket nemző elmektől külömb-külobmféle magyarázatokkal terheltessenek, melyre nem szükség másunnán, messziről való példa, mindenkori nagy boldogtalansággommal rajtam tapasztalván: Valakinek ez nemes hazában ha mi jónak nem tetszett, nekem tulajdoníttassék s okoztassam én mindenek előtt es mindenek felett elannyira, hogy valami ros, az enyim egyedül, az jóban penig igen kevés, avagy semmi részem legyen; kikben egész vígasztalásom volt, tudván ennyi gonoszim és szenvedésem között is többen Nagtok s kegltek, kiváltképpen valláson levő uri, fő, nemesi rend és Statusok közzül, noha nekem legkisebb kétségem is nincsen az több religiókon levő atyafiakhoz is, holott ő Nagok s kglmek is az Magyar remzet méltatlan üldöztetésén és ennyi esztendők alatt való keserves számkivettetésén s jobbágyasznál is alább való állapotban lételeken mély megsebbe-

dett szívvel legyenek s érezzék azon egy magyar vérből álló szomszéd haza égéséből ez hazára is ezennel mi következhessek.

Mindenek felett pedig lelkem ismeretinek tisztasága szerint való kötelességem kényszeríte arra, hogy vallásom s nemzetem szolgálatjában adjam inkább akármely formában következhető szerencsétlenségre magamat s tegyem le életemet, mint sem valamelyik házamnál nem jó akaróimnak már kitanult gonosz szándékokat, igyekezeteket ártatlanul, de gyalázatosan agyonvertetésemmel várjam, rettegjem minden órában reám következni.

Ha volt, vagy van valami avagy csak legkisebb rossz, vagy gonosz jó kglmes uram és nemes hazám az köz jó ellen feltéve nálam, aziránt halasztok a minden indulatokat látó Istenre s az következő üdökre és ez szerint Nagtokat, kglteket nagy bizodalommal kérem, lelkére kényszerítem, ha valamely balitilettel eddig voltanak volna is Nagtok Kgltek között, azt letenni és engemet addig, míg ez bajos, veszedelmes állapotban leszek is, kiváltképpen pedig szerelmes édes anyám, feleségem, gyermekeim s hozzám tartozóimat gratiajokban megtartani s oltalmok alá venni méltóztassanak, megnyugodott elmével lévén, *ha csak magától el nem vét jó kglis uram* édes hazám s mind fejenként kiki Nagtok s kgltek között engemet igaz szolgájának fog tapasztalni *ellenkezőre ok nem adatván*. Melyről ezen írással, Nagtokat kglteket keresztyén jó lélekkel assecuralom. Legyen az jó Isten Nagtokkal s kegltekkal, tartsa meg édes hazájában szerelmessi között békességben s oltalmazza minden reméttelen változásoktól es boldogítsa minden dolgában Nagtokat s keglteket. Költ Kővárban, Aprilis 1678.

Nagtok kgltek

alázatos köteles szolgálója.

Teleki Mihály.

Kívül czím: Három nemzetből álló Nemes Erdély országának és ahoz incorporaltatott Magyarország részeinek Tekintetes Nagos, Nemzetes vitézlő minden rendeinek közönségesen ő Nagokk kglmekk nekem bizodalmas uraimnak adassék alázatosan.

Bethlen Miklós válaszai.

IV.

Mint kedves bizodalmas uramnak, komámnak kötelesen szolgálók és Istentől minden áldásokat kívánok kldnek kedvesével együtt.

Itt Rédei uramnál látám több jó emberei között én rólam való emlékezetét is kldnek, melyet Isten éltetvén és arra alkalmatossá tévén, meg is igyekezem szolgálni kldnek. Az országnak és az Uraknak irt klmed levelei párját olvasám, arról való tetszésemet conscientiose meg is akarám írni. Azokban azért kettőt látok, mely hogy ott legyen, én nem javallom.

1. Ezek a szók: *«Idvességesebbnek tartván ily keresztyén ügy mellett meghalnom, mint sem valamelyik pusztá házamnál agyonverettetnem»*. Az országnak szóló levélben pedig még ennél is bővebben vagon: *«Agyonveretetésemmel várjam s rettegjem minden órában etc.»* Ezt én nem javallom azért, hogy mind itt Erdélyben s mind odaki elmenvén ennek a híre, avval fogják mosni a nyelveket, mint már is kezdték, hogy csak kételen virtusa és buzgósága kldnek, mely az minthogy beestelen, de azonban kárt is tehet odaki is az elmékben.

2. A hol írja kld *«ha csak magától el nem vet etc. igaz szolgájának fog tapasztalni»*. Ez eddig jó; de ezek a szók: *«ellenkezőre ok nem adatván»*, az én tetszésemből ott nem volnának, mert fenyegetőzésre magyarázzák az emberek, melyet az sok *«ki tudjára»* nézve, sőt ha mindenek igen jól folynának is az discretiora és Isten s emberek előtt való alázatosságra nézve keresztyén embernek illik távoztatni; mert ha Isten kld dolgát boldogítja, akár legyen ott az ilyen szó akár ne, de kld Securus lehet; ha pedig, kit Isten Szent Fiáért távoztasson, szerencsétlenül fordulnak az dolgok, az olyan szók több kárt tennének mint hasznot. Én is mondhatom vagy írhatom kldnek, hogy bizony én is inkább szeretném becsületesen szolgálni Istenemnek, vallásomnak s nemzetemnek, mintsem olyan hosszás követséget viselnem, mint az előtt és naponként becsületenkdném az sok szó és gyanu között. Azonban míg kld ennél is

tovább menne, kérem igen jó akaratját hozzám bizonyítsa, mert énnékem arra sok szükségem van mind az mostoha anyám s öcsémekkel való mind egyéb dolgaimra nézve levele által ne neheztelje kld segíteni s oltalmazni dolgaimat. Az Clavisról tudósítson kld, ha megvan-e, és ha ember (az dolog kívánván) bátorzkodhatik-e az véle való élésben. Ezek után kívánom Isten szentelje meg a kld fáradozását az maga dicsőségére és minden hívének örömére. Én pedig tovább is tehetségemig maradok kld igaz jó akaró köteles szolgálója, komja Bethlen Miklós. Gyéres 14 Máj. 1678.

Én édes komám uram az kld titulúsan bizony nem csufolkodom, de az kld körül lévő emberekre nézve úgy itélem illendőknek.

Kívül czím: Az Méltóságos urnak, Teleki Mihály uramnak, nekem kedves bizodalmas uramnak adassék.

Eredetije a gr. Teleki-család közös levéltárában Maros-Vásárhelytől 867. sz. a.

V.

Kötelesen szolgálók és Istentől minden áldásokat kívánok édes komám uram kelmednek, kedvesivel együtt.

28. Máj. nekem irt kld levelét vettem nagy becsülettel és köteles szeretettel, hogy klmed rólam nem feledkezett, hanem onnan távulról is meglátogatott és dolgaimról is providealt, Isten éltetvén sokszori ígéretem és tartozó köteleességem szerint, ha mi-ben tudok, meg igyekezem kldnek és az kegyelmedéinek szolgálni egész synceritással.

Az szegény és siralmas magyar nemzetnek ennyire való Successusát szivem szerint örülöm, Isten szent Fiára boldogítsa tovább is és az maga dicsőségéért harczoljon.

Az én tanácsom nélkül, tudom, nem szükölködik, de mégis azt javallom, hogy egészen a Bocskai Istvan idejibeli processust et belli gerendi rationem kövesse kegyelmetek, talám Isten ő Felsége hasonlókepen meg is áldja, mint akkor.

Idebé való állapotokról klmednek írnom nem szükséges; tudom, hogy Rhedei úrtól jobban megérti és az én írásomon kívül

is elég busítása vagyon kglédnek ; nem árt ugyan néha kglnek leveleivel ide be is tekinteni, mert bizony van is szükség rá, hiszem az török földön és lengyel országon mind elhozhatják, ugyan is azt javallom, kivált derek dologról mind a két úton és clavítással írjon klmed.

Nékem penig parancsoljon, bizony tam quod ad publica, quam quod ad privata, igaz szolga vagyok és nagy örömemnek tartanám, ha szolgálhatnék valamibe. Ezzel ajánlom Isten kegyes oltalmába kdet es kívánom, hogy Isten a maga dicsőségére szentelje meg kmed mostani munkáját és nekem is kldet engedje örömmel látnom. Fehérvár 11 jun. 1678.

Klmed köteles igaz jó akaró szolgálja

Bethlen Miklós.

Külczim : Méltóságos urnak Teleki Mihály uramnak, nekem kedves bizodalmas komám uramnak.

Eredetije a gr. Teleki-család levéltárában, 3516. sz.

Az egész ügy kimeneteléről a török nagyvezírt 1678 marc. 10-én Somkuton kelt levelében értesíti Teleki Mihály.

VI.

Hatalmas Vezér, nekem Nagy jó uram !

Isten Nagyságodat, hatalmas győzhetetlen Császárunk hasznos szolgálatjára sok esztendeig jó egészségben szerencsésen éltesse.

Akarám Nagyságodnak, mint győzhetetlen Császárunknak ezen földön (Várad) fő gondviselőjének ez levelem által nagy alázasan értésére adni : Engem a bujdosó Magyar nemzet már sok esztendőktől fogvást magok közé fejének s fő generalisának kíván. Ő kglmek kérésére s sok reménkedésére közikben kijöttem, hogy ezzel is győzhetetlen császárunkhoz való nagy készségemet s alázas hűségemet vérem utolsó cseppjéig nagy alázasan megmutathassam és az német nemzetnek dühösködő hatalma alól a Magyar nemzetet felszabadítván, győzhetetlen császárunk fényes birodalmát terjeszthessem, melyet is már mind az győzhetetlen Császárunak, mind az hatalmas Fővezérnek is alázasan értésére adtam.

Tudván pedig Nagyságotat ezen az földön hatalmas győzhetetlen Császárunknak fő gondviselőjének lenni, ezen dolgot akartam Nagyságotnak értésére adni és kérni, már engemet az Magyar Nemzet főgeneralisának esmervén, hitesse el magával, valamit az Magyar Nemzettel együtt győzhetetlen Császárunk fenyves birodalma terjesztésére el tudok követni, semmit abban el nem mulatok, sőt az több még Magyarországban való Magyarokat is azon hatalmas Császárunk igaz hűségére s tündöklő szárnyai alá akarom hozni, melynek végben vitelére most is nevezetes próbát akarunk tenni. Nagyságotat azért alázatossággal kérem, ha mi tökéletlen emberek lehetnének is olyak, kik azzal vádolnának, mintha ezzel a fényes porta hűségétől kívánnánk elszakadni, hitelt nekik ne adjon, mert mind én, mind az Magyar nemzet életünk fogytáig győzhetetlen Császárunkhoz hívek s igazak akarunk lenni. Effelett hatalmas vezér valamiben tudok, Nagyságotnak is nagy alázatossággal szolgálni el nem mulatom, kérvén Nagyságotat, ha az magyar nemzetnek oly kárára s veszedelmére való dolgokat ért, nekem idején értésemre adni méltóztassék. Az Magyar Nemzet becsületes követ atyjafiait küldvén Nagyságotához, én is ő kglmek által szóval bőven izentem Ngdnak, kívánván stb. Datum in Somkut 10 Martii 1678. Teleki Mihály mpr.» (Eredeti.)

A váradi vezér Husszein pasa válaszelevele Telekihez, ápril 23-ról.

VII.

Mi az hatalmas császárunk Váradi végvárának és hozzá tartozandó helyeinek főgondviselője az Tekintetes Nagyságos Husszein Pasa, mint jó akarónknak szeretettel való szomszédsgbeli barátságunkat ajánljuk, Istentől minden jókat kívánván.

Ez levelünk által akarók megtalálni kegyelmedet, mint jó akarónkat, hogy az minapiban írja klmed levelében, hogy az ellenség ellen való derék próbálásnak okaért az itt csapongó mindenféle hadakat összegyűjtven arrafelé behívatná, melyen is csudálkozunk kglmed ott lévén és az végbeliek másokkal együtt ez meg nyomorúlt helyen gyűltenek össze Várad táján, holott klmed ott lévén, az ellenségre menetel arrafelé volna, miért kellessék itt

összegyűlni ezeknek? Az kegyelmed írása, ezeknek cselekedeti nem egyez, hogy az ő haszontalan való egybegyűlésekkel az szegénységet ennyire pusztítsák, ennek oka mi lehessen, kérjük tudósítson. Azonban az mi jószágunk felől is mindeneknek, hogy ne háborgassák, nevezet szerént ezeket itt Biharvármegyében: Pért, Géczet, Oltományt, Czuhart, Tótfalut, Bagamért, Piskoltot és mellette Szaniszlót és arra béfelé az szilágybagosiakat, horvátiakat, sirmezőieket, kémerieket, magyarvalkóiakat, zölcsenieket, menyőieket, királydarocziakat, Szakmár vármegyében levő falvainkat is oltalmazni — az hadaknak parancsolja meg, lám ezeken kívül elég faluk vannak, az mieinken ne kapjanak. Mi is ebbéli jó akaratját jó neven vesszük kglmedtől. Ezek után éltesse Isten kglmedet. Datum in Várad anno 1678. die 23 aprilis. Kglmednek jó akarója. Idem qui supra mpr.

Kívül cím: Tekintetes Méltóságos Úr Teleki Mihálynak, az bujdosó magyarságnak fő generalisának, nekünk jóakaró szomszéd úr barátunknak adassék illendő tisztelettel. (Eredeti.)

A vezér azon főnebbi kétségét megfejti Pap Izraelnek, az alsó parton levő hajdúk és gyalog vitézek kapitányának Tűr (Mezőtur?) városából 1678 marczius 22-én a megyékhez kibocsátott patens levele, melyben a bujdosó magyarság színe alatt rabló, tolvajkodó csapatok megzabolázására hívja fel a vármegyék tiszteit, királyi és mező városok, valamint a falvak biráit is, hogyha azon kóborlók a fő generalis: Teleki Mihály írásával magokat menteni nem tudják.

1678 jun. 2. Mikes Kelemen írja Fehérvárról Telekinek, hogy a porta ha a muszkával valami képpen disponálná dolgait, mindjárt a magyarok dolgához nyulna. Muszkával való békeségeket ugyan remélik, ha meg nem csalatkoznának benne. A császár neheztel a fejedelemre, hogy miért nem büntette meg Telekit és hogy mi módon mentették meg.

Leopold császár általános kegyelmet ígér és hirdet mind azon Magyaroknak, kik 8 évtől fogva a zavarokban résztvettek, ha a kihirdetéstől számítva két hó alatt visszatérnek a hűségre. Fél nyomtatvány, latin nyelven. Kelt Bécsben, július 6-án, aláírva Leopold, Pálffy Tamás nyitrai püspök és Orbán István által.

Julius 11-én a diósgyőri táborból ír Teleki M. levelet Maurocordatus Sándornak, a keresztyének universalis tolmácsának a portán, hogy a keresztyén ügy mellett a magyarok ügye támogatására is mindent elkövesse.

Szeptember 1-én Bethlen Farkas, Naláczi István, Rhédei Ferencz, Bethlen Gergely, Nemes János és Mikes Kelemen tanácsurak Fehérvárról tudósítják Telekit a fővezérnek a fejedelemez küldött azon parancsáról, hogy idegen — különösen francia és lengyel hadakat birodalmában meg ne szenvedjen és helyet ne adjon. Kéri azért, disponálja úgy a dolgokat, hogy valami az ellen való dolog és a szegény hazában való benyomulások azoknak a hadaknak ne legyen, mert semmiképpen magokra romlást és veszedelmet venni s ennél is több gonoszba borítani a hazát, nem akarják.

Teleki Kővárból *szept. 3-án* válaszol ezen levélre, hová idő közben — augusztus havában, már visszatért a táborból, a fővezérséget a fiatal gr. Tököli Imrere bizván, ki akkor Teleki leányával Annával, özvegy Apafi Miklósnéval jegyben volt.

VIII.

Kegyelmetek — írja válaszában — kemény terminusokkal concludalt levelét engedelmesen vettem. Egészségtelenségem sem engedi a bő iratást, de másképpen nem akarván kglmeteknek legkisebben is vétenem, szánszándékkal elmulatom a hosszas választételt. Azt bátran és jó lelkiismerettel iratom, teljes tehetséggemmel kerültem s kerülöm is míg élek, hogy hazám én miattam kárt, busulást szenvedjen; ha peniglen mi oly történnék is, kivel az emberek engem okoznának: Isten s az üdő az én ártatlanságomat is napfényre hozza; ha mit peniglen Istenem rendeléséből vallásomért kellett szenvednem, békességes türéssel követem, hiszem az Istent, mindeneknek jobb végét adja, mintsem az én gonosz akaróim kívánnák. Isten éltesse kglmeteket. Kővár, 3. sept. Anno 1678. kglmetek engedelmes, köteles szolgája, Teleki Mihály mpr.

Kívül sajátkezűleg rájegyezte: «Az táborrul visszajöveletem után jött levél. 1678. 21 octobris». (Eredeti.)

1678. szept. 7. Kővár. Teleki levele Apafihoz, melyben menti magát, hogy a francziákat miért fogadta be Kővárba. (Másolat.)

Szept. 15. Fehérvár. Apafi levele a bujdosókhoz : inti, hogy hitegető biztatásoknak, hívogatásoknak, csalogatásoknak hitelt ne adjanak, hanem mint eddig dícséretesen szenvedtek, vitézkedtek nemzeti szabadságuk mellett, úgy ezután is azon szép resolútióban állhatatosan maradjanak meg és hitessék el magokkal, hogy «mi is a mint eddig, úgy ezután is szívesen munkálkodunk benne, hogy az magyar szabadságot mennél jobb és hamarabb elérhető úton, módon helyben állítani kívánjuk. A minthogy kglmeteknek a fényes portára expedált követjeit is mind promoveálni, mind úgy munkálódtatni a dolgokat kívánjuk, hogy kglmetek is hasznát érezhesse azon munkálkodásunknak. Csak azért kglmetek szép constantiáját mutassa meg, hiszszük Istent boldog véggel koronázza meg kglmetek dolgait». (Másolat.)

Szept. 20. János lengyel király levele Apafihoz (Javoroviae, 1678. szept. 20). Szolgálatját ígéri a magyarországi zavarok lecsendesítésére s a hazafiak közötti csendesség helyreállítására. (Latin szöveg, másolatban.)

November 26. A bujdosok 2 ivre terjedő s itt-ott titkos jegyekkel, Osgyán (Gömörvmegyje) 1678 november 26-án Teleki Mihálynak írott levele, melyben az itt dült irással szedett részek számjegyekkel vannak írva, következő :

IX.

Méltóságos ur, Nekünk nagy jóakaró urunk!

Ajáljuk kglmednek köteles szolgálatunkat.

Hogy kglmedet már ugyan alkalmas időtől fogvást dolgaink felől nem tudósíthattuk leveleink által, oka volt mind az útnak bátortalansága, mind dolgainknak bizontalan állapotban való létele, ha ma egyképpen voltunk, holnap másként fordult állapotunk. Már Isten kegyelmességéből mind az egész bányavárosok, azok

körül levő várak: Zolyom, Lipcze, Végles, Devin, Kékkő, Saskő, Revistye kezüinknél levén, a német is a maga alkalmatosságát nem aluván el, Leopold várából, Nitráru s Trinczenből (Trencsénből) s több helyekből is maga mellé vevén igyekezett Zolyom vármegyében perrumpálni. Mi is a mint lehetett ellene igyekeztünk ugyan állani, de a szoros passusokon gyalogunk nem levén, nem lehetett; meghozván November éjszaka (akkor Revistyénél levén táborban) hogy bizonyosan Neusotal (Neusohl=Beszt.-Bánya?) felé takarodik a németiség, mi azon éjszaka Sz. Kereszthez mentünk, a hol egész éjszaka rendelt seregekben állván, holmi Portás gyalogink, a kik voltak Farkas Fábíán urammal Körmöcz oltalmazására és onnan a Turocz felé való passusnak interclusiojára küldtük, nem tudván a németnek a szándékát, merre akar reánk jöni; azonban Gróf uram Ő Naga Bohamb (francia vezér lengyel sereggel) urammal és több tisztekkal együtt, plus minus kétszázad magával ment annak az Nendlvai (mely másként Cziger passusnak is hivattatik) szorosnak meg nézésére és annak is meglátására, hová volna alkalmasabb közelebb a tábor szállítani. Az mikor már oda érkezett Ő Naga Denevalt plusminus két ezere magával már az szoroson által kezdett költözni, hol is azok a mi lovasink véllek megcsatáztak s mint egy huszig valót benne levágván s tizet elfogván, a többit visszahajtották, mely ellenközben egyedül csak a szegény Csongrádi Ferencz, szendrei hadnagy esett el lövésben. Látván Gróf Uram és Bohamb előtt ő Nagok, hogy az ellenség csakugyan azon passuson igyekezik reánk, a táborra (melyis attul a szorostul vagy egy mérföld volt) visszanyargaltak az hadakért, azt a kétszáz lovas a passuson hagyván; de míg a táborból a hadak kitakarodtak, míg a sergeket a tisztek rendbe vehették és míg a passushoz értek: a derék nemet had a szorosra érkezvén és a két száz lovas eleikbe nem állhatván, a szoroson által kezdetek takarodni. Azonban mi is oda érkezvén *(noha a mi magyarinknak ros szokása szörínt bizony harmada is hadunknak alig jött ki a táborbul)* már az szoroson innen az völgyben, rendelt seregekben láttuk a németet állani. Mi is a hegyoldalon a helynek szorosságához képest rendeltük volna a sergeket, de hely nem levén ott is volt többire majd egymás hátán. A mely völgyön és hegyoldalon a seregek állottak a túlsó oldalon

által ellenben volt egy nagy hegy éppen a nemesek felett, arra mi strását küldöttünk. Azonban egy néhány Compania német s horvát bennünket megakarván kerülni, arra a hegyre feljött, a mi Strásánk hírt adván, mi is Hatházi uramot zászlóval arra a hegyre felküldtük, kinek is ott azokkal a németekkel szép csatája volt s őket visszaverte. Azonban ide le elvégezvén, hogy csak reá üssünk az szorosban a németre, a mi hadainknak szófogatatlansága miá nem lehetett s mindaddig vonódott az idő, hogy azalatt az egész német tábor által takarodott, a mikor az már meglett, még ujabban azon hegyre küldött fel felesebb számu hadat muskatérosokkal együtt. Hatházi uram azokhoz képest kevesed magával levén, előttök meg nem állhatott, hanem ujabb segítséget kérvén, két zászlóalja magyart küldött fel Gróf uram Ő Naga hozzá, kikkel a német könnyen megharczolt s azokat is lenyomta volna, ha Denego uram a Rajter seregekkel érkezővén segítségekre, azon németekben felest levágtak és mind Muskatérostól egész a táborig üttek, mely harcban Gróf uram zászlótartója s két katona vészett el, a németekben peniglen több száznál. Azalatt itt alatt a völgyön a derék táborral össze sivalkodván, nem férhetvén soha jobban hozzá a mi hadaink, bennünket ki nyomtak, kik előtt mi is rendelt seregekben elszállottunk s ők is rendelt seregekben nyomultak utánunk; a mi magyarinkban ott senki sem vészett, *de legalább a francia hadbul vészett el háromszázig való, kiváltképpen a dragonyokbul az kik gyalog szállottak volt,* a taborhely felé nyomván bennünket. Azon éjszaka Bucsa nevü faluhoz szállottunk, másnap Vigleshez, harmadnapra Diviuhez, a hol egyeztünk meg szegény Pap Izraellel (ki is ma ötödnapja, hogy Korponán megholt s ott is temettük el), s egy néhány száz gyalogjával. A német penig egyenesen szállott Zolyom vára alá, melyet is Földvári Mihály, a kit kapitányul állattunk vala belé, minden lövés nélkül hitetlenül a németnek feladott; onnan a német Besztercebánya alá menvén, a város is magát feladta s azzal együtt Lipsét, Breznobányát, Sasköt, Revistyét, Körmöczöt visszavette és most is Vürben Besztercebányán van, m penig a gyalogsággal megegyezvén (egyesülvén) szállottunk ujabban Korponához. Azalatt míg mi Devin felé voltunk, a Bozoki Pater, a ki egyszersmind kapitány volt, hiti ellen hostilitást mutatván ellenünk és közülünk s a korponaiak közül is egynehányat

elfogatóván és a zsákmányosinkra is ágyuval lütetvén, azon éjszaka vérrel tölök a várat megvettük, mi közülünk kettőnél több nem vezett; ő közülök pedig mind a pap ur, mind egy fejer barát, a ki mellette volt s a praesidiumnak is egyrésze ott vezett, a többi pedig fogságra vitetett. Az alatt Leszli a magyar hadaival s Bar-koczi Istvánnal elérkezvén és Kohári István uram is a Filekieket maga mellé vevén, Divént kérte, hogy adjuk meg neki s Kekköt is. De egyiket sem adván meg, Kékkőhöz közel volt táborban, melyet mi értvén, oly véggel hogy felverjük, Korponától eljöttünk, de ő is azon éjszakákon más völgyön recipiálván magát, Lest nevű faluhoz szállott *az hová is reá mentünk volna, de az armistitium reménsége lévén előttünk, másképpen is úgy látjuk sem a franczia hadnak, sem ennek a mi hadunknak a verekedéshez semmi kedve nincsen, ez már mindenik csak a quartélyt óhajtja.* Az alatt Szalai uram onnan felül megérkezvén az udvarnak s ő felségének a békességhez való nagy kedvét megmondotta. Ő kglme minekünk követünk ugyan oda fel nem volt, hanem csak a mi engedelmünkben ment volt fel,¹⁾ *de mégis oly készségét vette az udvarnak eszében, kevéssel kérnék többet tractával is mint az mint őfelsége magát offerálja,* az mint-hogy de armistitio (ha minekünk kedvünk lesz hozzá) faciendo Vürbenre parancsolatot is hozott. *Azonban érkeztén uram, a kglmed méltóságos levele, melyben az mi kglmes urunk ő Naga akaratójából az armistitium felől ír; Gyulai Ferencz uram tudósítását vévén, hogy ő kigyelmét, az mi kglm urunk ő Naga a békesség végett küldötte csak ki, ő kegyelmét újabban mint követet őfelségéhez felküldeni jónak íteltük;* bizonyos instructioval, melyet kglmednek in verissimis paribus his inclusis megküldöttünk. Ezzel ő kglme elmenvén, legelsőbbben is Vürbenhez ment Beszterczéhez, kivel is, addig is míg ő kglme Bécsből meg jön, az ő felsége parancsolatja szerént armistitiumot csinált és onnan Pálfi Károly urammal együtt Bécsbe felment, kitől még semmi tudósításunk nem jött, várunk mindazáltal óránként; mi is az armistitiumhoz bizván Selmechrül 300 gyalogbul álló praesidiumunkot kihoztuk. Az alatt Leszli

¹⁾ Lásd erre vonatkozólag és ennek megértésére a bujdosók előbbi levelét, október 20-ról Telekilehez. (Bujdosók levéltára, sajtó alá rendezte Deák Farkas 1883. Budapest 88—91. lapokon.)

Uram felérkezvén, irt Gróf uram ő Naga neki, akarja-e magát a Vürbennel szerzett armistitiumhoz tartani, vagy nem? Ő követeket kívánván magához, mi Klobusiczki Pál uramot és Hamczi uramot küldtük hozzája, kiknek néhány izben csak megmondotta, hogy ő a Vürbennel való armistitium szerzéséhez magát semmiképpen nem alkalmaztatja, mert ő Vürbennél feljebb való s neki vagyon parancsolatja a császártul. Az alatt Denevaldot, Gezet, Korafát Vürben mellől maga mellé csalogatván, felölünk nem szinte jó dolgot forgatott elméjében. Klobusiczki uramék látván, hogy semmiképpen nem akarja tartani magát a Vürbennel való armistitiumhoz, újabb Conditioakra mentek az armistitium dolgában. Leszli uram Divinnek, Szaláncznak, Tornának visszaadását is Urgealván, sem Klobusiczki uramék reá nem mentek, sem mi nem mehettünk *az több várakat penig, ugymint Kékköt, Bozokot, Véglest, kiket másként sem tarthattunk volna, ugy az bányavárosokat, kiket már visszafoglalt volt, cedalták mind ő kelmek, mind mi nékiek és így amaz három várnak vissza nem adása miá az armistitiumban semmi sem telvén, Vürben mellett levő hadakat is Leszli uram mind maga mellé vonván Esterhás Pál uram is plus minus két ezred magával mellette levén, az mi hadunk ex adverso elkedvetlenedvén és csak az eloszlásra készülvén, mindennap szökvén és csak már is mind az miénk mind az lengyel had igen elfogyván,* Divin várát jó praesidiummal muniáltuk és tegnap Gácsbul három ágyut s elégséges port golyobist küldtünk oda Kuresics Mihály nevü böcsületes, Gróf Balassa Imre Uram Hadnagyára bizván a kapitánságot, magunk penig tegnap este Isten Kegyelmisségébül ide Osgyánhoz szállottunk; az Filekiek tegnap sok helyen megcsatáztván velünk, bennek feleset elfogtunk s le is vágtunk. Mi közülünk a szegény Török János, onodi főhadnagy esett el. Ez estve érkezett Csato uram *is mintegy két század magával; innen holnap Rimaszombat felé s onnan Rozsnyó felé igyekeznünk, ott fogunk subsistálni, látván az ellenség merre szándékozik, és egyszersmind hadaink szaporodhatnának, hogy az ellenségnek valami diversiot csinálhatnánk, mivel hogy merőn az ellenséggel megharczoljunk, semmiképpen nincs modunk benne.* Gróf Balassa Imre uram is szintén most érkezett közinkben. Kegyelmedet uram azért Istenert is kérjük *mentül feleebb számmal az hadakat össze gyűjtvén, éjjel*

nappal siettesse előnkben, kik is, ha az mi sok reménkedésünk szerint utánunk jönnek vala, hiszszük Istent, most bizony Pozsony vára is miénk volna. Azonban ha Szalai uram oda fel újabb quartélyt nem obtineál, úgy látjuk Bihar vármegyére kell szorulnunk. Kegyelmedet kérjük jó idején, legyen gondja reánk, írjon a Váradi Passáznak felöle. Az Portárul is talán eddig, úgy gondoljuk az követeink is megjöttek, ha nem is tudjuk, hogy jött emberek, kérjük eziránt is kegyelmedet, ne nehezteljen bennünket tudósítani. Ezek után Isten Kglmedet tartsa és éltesse kívánatos jó egészségben sok esztendeig.

Datum in Castris ad Osgyán positis, die 26 novembris anno 1678. Kegyelmed köteles szolgálai.

Istenünk dicsőségéért s hazánk lelki testi szabadságáért fegyvert viselő grófi, uri, főnemesi, lovas és gyalog vitézlő rendből álló Magyarság közönségesen.

P. S. Vürben Denevalddal válogatott két ezeread magokkal Bécs felé felmentek; Colaldo maga regimenjével megyen le Kassa felé; Leszli Korpona táján van, őrzí a bányavárosokat; Besztercze Bányán 300 muskatéros hagyatott.

Eredeti, három gyűrű pecséttel.

1678 decz. 31. *Fehérvár.* Apafi fejedelem levelei Leopold császárhoz, az esztergomi érsekhez és némely ausztriaiakhoz, a béke helyre állítása végett. (Másolatban.)

1679 januar 29. *Drinápoly.* Maurocordatus levele a bujdosó Magyarokhoz; ígéri, hogy minden igyezzel törekedni fog ügyök előmozdításán. (Eredeti, latin szöveg.)

Február 12. Miskolcz. A magyarországi menekültek írnak a Somlyón és a Szilágyban széllyel letelepedett bujdosó fő és nemesi rendeknek; hívják ki, hogy együtt működjenek és küzdjenek szabadságokért. (Eredeti, 6 pecséttel leragasztott levél.)

Február 17. Bécs. Leopold válaszol Apafi levelére, kijelenti azon szándékán való örömét, hogy az egymás közt ellenségeskedő magyarokat megbékéltetni akarja. Erre nézve diæta összehívását s minden törekvését ígéri. (Eredeti.)

Február 20. Várad. Dervis Mehemed váradi pasa levele a Debreczenben levő magyarországi hadak vezetőihez, hogy ne élődjenek igen a szegény népen, s ne pusztítsák a császár kamaráját,

mert Debreczen a hatalmas császárnak 10 ezer tallérban lekötött városa (eredeti).

1680 aug. 31. Lincz. Leopold levele Apafihoz: Tudósítja, hogy az ő magyar seregei által okozott kihágások meggátlása iránt rendeleteit megtette s menti magát, hogy azokról semmit sem tudott. (Leopoldon kívül aláírta Montecuccoli és Dorsch Kristof.)

1681 jan. 12. Lincz. Leopold helybenhagyja és megerősíti azon fegyverszünetet, melyet lovas generalisa, Caprara a múlt évben november 15-én a miskolczyi táborban kötött Tökölivel, Veselényi Pállal és a hozzájuk tartozókkal.

A magyarok visszálykodása Nagy-Kállónál, 1681 szeptember havában.

A meghasonlott magyarok egy része Leopold pártján volt s az ő sergében harczolt, s Kálló várában is efféle őrség volt.

Apafi fejedelem is kiment és pedig most már harmadszor a menekült magyarok ügye támogatására, augusztus végén. Elég tekintélyes sereg gyűlt össze: az erdélyi Apafival, török, a két Oláhország hadai és a menekült magyarok Tököli alatt. Apafi volt a fővezér, ki Telekit nevezte ki főgenerálissá. Ez sértette az ambíciózus és vezéri képességére sokat tartó Tökölit. Másfelől pedig Telekinek is magánboszúja volt Tökölire, mert leányának Teleki Annának, vissza küldötte jegygyűrűjét, Apafi pedig féltette fejedelemségét Tökölitől. Így mire Kállóhoz ért a 25,000 főnyi sereg, a viszály tetőpontra jutott. Szerencsétlen, török átok fogta magyarság! Magyar ostromolja a magyart, s az ostromló seregben dúl a viszály.

Az itt következő két okmány: X. A Kálló várában levő magyarok conditioi és az arra adott resolutio; XI. A hazáért és vallásért harczoló magyarok (Tököli-pártiak) instructioja Apafihoz 7 pont alatt és ezen pontokra adott válasz, az említett események bővebb megvilágítására vonatkoznak.

X. Kálló várában levő magyarok részéről az alább megírt conditiók kívántatnak.

1. Valakik itt benn vannak és innét kimennek, mind városi nemesi, katonai, hajdui, magyar, rác és orosz rendek kapitányival és hadnagyival együtt, gratiájok legyen mind személyekben s mind jószágokban, mind az itt bennvalókban s mind pedig másutt valokban, senkinek senkitül semminémű bántódása és kára ne legyen.

2. Eddig való mindennemű vétkek amnestiában menjenek és elengedtesenek.

3. Szabad legyen mindeneknek oda menni, a hová akarnak, minden jószágokkal együtt.

4. Mindezekben meg nem háboríttatnak.

5. A magyarok részéről a mlsgs Fejedelem adjon es adasson négyszáz szekeret, kin oda mehessenek a hová akarnak, cselédekkel együtt.

6. A mlsgs erdélyi Fejedelem urunk ő Naga maga kezeírása s pecsétí alatt mind ez feljül specificált punctumokról assecuratoriát adjon, hogy e szerint megtart és megoltalmaz ő Naga bennünket alattvalói ellen.

7. A mely Pasa és Jancsárok tisztjei a magyar urakkal együtt úgy mint nevezet szerint, Teleki Mihály, gróf Tököli Imre, Vesseleni Pál és a két oláh ország fő tisztjei adjanak hűtlevelet hogy ez feljül megírt punctumok szerint megtartanak ő Nagok s ő Kglmek.

8. A mlsgos erdélyi Fejedelem méltóztassék elkísértetni bennünket.

Mely eziránt való kívánságunkra Nsgtoktól s Keglmetektől Kglmes választ várunk Kálló várában szorult Magyar nemzetiség.
Resolutio.

Az ő kglmek kívánságának annual ő Naga, úgy mindazáltal, hogy ő Naga és a Magyar nemzet hűségében maradjanak meg.
Egyszerű másolat a Teleki-levéltárban, 870. sz. a.

XI. Instructio.

1. Mivel Isten jóvoltából már Kállot is feladták, az ellenség ellenben a Tiszántul való földet kíméletlenül pusztítja, templomokat felver, predikátorokat ölettet s félő végre az királyi városokat s az egész hazát fel ne predálja, kérjük nagy alázatosan a mlsgs Fejedelmet, jó Kglmes urunkat ő Nagát, minthogy segítségünkre küldetett, látván hazánknak ily végső romlását s dulatását, méltoztassék ő Naga más dicsőséges Fejedelmek dicsiretes példáit követni, tovább való mulatás nélkül a Tiszán által menni és Kassát (kinek megvétele Szathmárnál is remélhetőbb) megszállani, az honnan az egész tizenhárom vármegyének elméje csügg s annak megvétele alkalmatosságával birta el a mi időnkben a Német is az országot.

Egyebiránt mi tudományt teszünk, minthogy az ellenség előtünk elnyomult s még sem megyen ő Naga által a Tiszán, minthogy ez a had másként is oszol, mi ezen a földön tovább csak nem lehetünk.

2. Kegyelmesen megemlékezhetik maga mlsgs assecuratiojéről is ő Naga, hogy kit-kit tisztiben megtart s másokkal is megtartat. Mivel azért mi közöttünk, ugymint Magyar országiak között a Fényes Porta egy generalisságot ismer, kihez velünk együtt a mezei hadak is megesküdtek: Nem reméljük a Mltsgs Fejedelem ő Naga is maga assecuratioja ellen rendünkben megháborítson, annál inkább kétfelé szakaszson bennünket. Minek okáért ő Naga azon is kérjük alázatosan a magyarországi uri fő nemesi rendekkel a mezei lovas gyalog hadakat is közinkben, ugymint egy generáliság alá küldeni tovább való halasztás nélkül méltoztassék.

3. Az nemzet pecsétit is kerjük alázatosan ő Nagát, adassa ki, ily sokszori kérésünk már ne légyen ő Nagánál haszontalan. A manifestumok elküldését is — kerjük ő Nagát — siettesse.

4. A böszörményi vitézljő rendtül értjük, minémü parancsolatja érkezett a Mlsgos Fejedelemnek reájok, kivel tölünk, magok nemzetétül, elidegenitetnek és az mi generáliságunk alól más generáliság alá kéntelenitetnek menni. Kérjük aziránt is ő Nagát, szabadságunk sérelmével azt ő Naga tölük ne kívánja, maga mlsgs assecuratioja ellen, ide értvén a Kállói vitézrendet is.

Mint hogy igen szükséges, hogy Kálló várát magunk hadával muniáljuk, kérjük alázatosan ő Nagát, minek előtte innét elmenne, alkalmaztassa úgy a dolgokat, hogy egyedül a nemzet praesidiuma legyen benne, mivel kétféle praesidium praedudiciumunkkal hatalmas Török császár athnaméja ellen, nem lehet.

6. Hogy pedig azon mi praesidiumunknak fogyatkozása ne hessen, a benne levő munitiok s élés iránt is méltóztassék oly parancsolatot kiadni ő Naga, azt el ne hordják, hanem maradjon a vár szükségére, valahogy afféle fogyatkozások miatt az hely ujabban ellenség kezére ne jusson.

7. Az athnamét sokszori kérésünkre, kérjük ő Nagát, adassa ki; ha pedig ő Naga csak nem adja, ad interim pariaját kérjük ő Nagától, hogy így mindenkor szemünk előtt lévén, mi is aszerint rendelhessük dolgainkat. Datum ex generali Congregatione nostra in castris ad Kálló positis celebrata. 26 septembris 1681. Universitas Baronum, Nobilium exercitusque pro Deo et patria militantium Hungarorum.

XII. Ezen pontokra válasz.

Isten után hatalmas Császárunkon kívül senki nekünk nem parancsol, függeni sem akarunk senkitül, sőt társat is az hadakozásban nem ismerünk. Concipista uram, ha magátul cselekedte, hogy némely illetlen terminussiórt kegyelmetektül animadversiot vegyen, megkivánjuk. Debreczennel is megizentük Gróf Urnak (Tökölinek) sem az velünk kijött uri főnemesi rendeket, sem az mezei hadakat ő kglme directioja alá nem bocsátjuk, így az beszerényieknek s másoknak is tölünk való függéseket megkivánjuk, s ott járjanak, a hol mi parancsoljuk. Császártul reánk lévén az M(agyar) ügynek forгатása bízатva, Istent híván segítségül, abban minden jó utakat és módokat elkövetünk, az kik azért kglmetek közül tölünk akarnak függeni, függjenek, munkalodjuk egy szívvel, lélekkel a köz jót; a kik pedig magok ductusokat akarják követni s privatumokat keresni, most resolválják magokat, hozzuk (fogjuk) mi is aszerént magunkat alkalmaztatni.

Egyszerű másolat a Teleki-levéltárban 870. sz. a. csomag.

XIII. Apafi levele Telekihez, 1678 april 13.

Michael Apafi Dei gratia etc.

Husztnál kelletvén valami palánkot szükséges képpen építetnünk, melyre odatartozó szegény jóságunk alig érkezhetik. Mivel pedig azon hely a szükségnek idején egész nemes Máramaros Vármegyének refugiuma, kgdnek kglmesen parancsoljuk a nemes vármegyét mint közönséges javokra s megmaradásokra való dolgot, azon építésre kívántató fáknak szállítását intimálja, melyet mi is kglmesen veszünk ő kglmektől. Datum in arce nostra Fogaras. Die 13. April. 1678. Apafi mpr.

Teleki-levéltár. 539. sz. a.

Közli: KONCZ JÓZSEF.